

**РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

УДК 316.485.26:316.77

Наталія Ніколаєнко,

доктор політичних наук, професор,

керівник Навчально-наукового центру дослідження

гібридних загроз національної безпеки на Півдні України,

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова,

nikvlad96@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

DOI

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФРОНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Розглянуто особливості інформаційної складової частини російсько-української війни. Визначено, що після руйнування інформаційного простору України відбулася російська агресія у 2014 р. проти України, анексія Криму та захоплення українських територій у 2022 р. Інформаційна сфера України стала об'єктом атак із боку РФ і виявилася найбільш уразливою в безпековому секторі.

Здійснено характеристику інформаційного фронту та визначено, що сучасний вимір війни має гібридний характер та найбільш активно відбувається в інформаційному просторі, а саме: формування й просування інформаційних смислів і потоків; розповсюдження фейків, дезінформації; підтримка громадською думкою цінностей, настанов і наративів країни-агресора, інформаційний дипломатичний фронт, інформаційна робота керівництва Української держави, регіональної влади, громадських та політичних діячів.

Визначено, що наразі російсько-українська війна спричинили не лише людські, матеріальні, а й морально-психологічні втрати для України. Із метою подолання поразок, прорахунків та недоліків потрібно створити адекватну програму дій у відповідь на інформаційні дії

агресора й намагатися протидіяти не лише у військовій контексті, а й інформаційному, притому поєднуючи їхні методики та засоби. Зазначено, що проведені інформаційно-психологічні спецоперації й інформаційно-пропагандистська кампанія із залученням російських спецслужб, застосування широкого спектра дезінформаційних заходів спричинили потужний деструктивний вплив на свідомість громадян Сходу України та Криму й суміжних територій, що сприяло формуванню їхнього позитивного або нейтрального ставлення до акту агресії та перетворилося на чинник загрози національній безпеці Української держави.

Зазначено, що, прогнозуючи затяжний характер війни, її позиційність, наростання інформаційного впливу агресора, можемо спрогнозувати зростання активності РФ в інформаційному просторі та збільшення рівня інформаційних загроз нашій державі. Відповідно, пошук результативних шляхів протидії російській інформаційній експансії, насамперед випереджувального характеру, разом із дотриманням норм інформаційної гігієни як пересічного громадянина, так і управлінського складу.

Ключові слова: інформаційний фронт, російсько-українська гібридна війна, інформаційно-маніпулятивні технології, національна безпека, інформаційна безпека, дезінформація.

Nataliya Nikolaienko,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding of Mykolaiv,

ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

RUSSIAN-UKRAINIAN HYBRID WAR INFORMATION FRONT

Features of the information component of the Russian-Ukrainian war are considered. It is determined that after the destruction of the information space of Ukraine there was a Russian aggression in 2014 against Ukraine, annexation of Crimea and seizure of Ukrainian territories in 2022. Ukraine's information sphere was attacked by Russia and proved most vulnerable in the security sector.

The characteristic of the information front is carried out and it is determined that the modern dimension of war has a hybrid character and is most active in the information space, namely: formation and promotion of information meanings and flows; spreading fakes, misinformation; public opinion support of values, guidelines and narratives of the aggressor country, informa-

tion diplomatic front, information work of the leadership of the Ukrainian state, regional authorities, public and political figures.

The analysis of information political technologies gives grounds to assert the characteristic feature of their construction – all of them are either partially or completely borrowed from propaganda clichés and techniques of the times of the Russian Empire or the Soviet Union.

It has been determined that so far the Russian-Ukrainian war has caused not only human, material, but also moral and psychological losses for Ukraine. In order to overcome defeats, miscalculations and shortcomings, it is necessary to create an adequate program of action in response to the informational actions of the aggressor and try to counteract not only in the military context, but also informational, combining their methods and tools. It is noted that the information and psychological special operations and information and propaganda campaign involving Russian special services, the use of a wide range of disinformation measures caused a powerful destructive impact on the minds of citizens of eastern Ukraine and Crimea and adjacent territories, which contributed to their positive or neutral attitude to aggression has become a threat to the national security of the Ukrainian state.

It is noted that Predicting the protracted nature of the war, its position, the growth of informational influence of the aggressor, we can predict the growth of Russia's activity in the information space and increase the level of information threats to our state. Accordingly, the search for effective ways to counter Russia's information expansion, primarily of a proactive nature, along with compliance with the rules of information hygiene of both the average citizen and management.

Key words: information front, Russian-Ukrainian hybrid war, information-manipulative technologies, national security, information security, misinformation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В арсеналі протистояння Росії проти України інформаційна складова частина завжди була в пріоритеті. Російська агресія, яка розпочалася в лютому 2014 р., а з повномасштабною російсько-українською війною (із 24.02.2022 р.) спостерігається різке зростання кількості спеціальних інформаційних спецоперацій РФ проти України.

У зв'язку з цим актуалізуються питання про необхідність аналізу комунікаційної складової частини російсько-української гібридної війни.

Сьогодні світ може спостерігати одну з найтриваліших і найкровопролитніших війн гібридного характеру в історії людства. Бойові дії вже

дев'ятий рік відбуваються на території Української держави і жоден із провідних експертів із цього питання не в змозі надати точний прогноз з приводу подальших строків її тривання. У тому, що це є саме гібридна агресія, узагалі не залишається сумніву. Про це свідчить не лише масштаб бойових дій на території Української держави із залученням найманців та кадрової армії РФ, а й розгортання інформаційного фронту по всій державі із застосуванням певних політичних і соціальних технологій деструктивного характеру.

Автор погоджується з думкою експертів, що російська політика щодо України пройшла трифазову еволюцію: м'яке переконання в євразійській інтеграції під егідою РФ, жорсткий примус до неї (із використанням політико-дипломатичних, економічних, енергетичних, інформаційних важелів впливу) та, нарешті, пряма військова агресія [8].

Мета статті – дослідити комунікативну складову частину російської агресії та визначити ключову роль інформаційного фронту в контексті російсько-української війни. Можна відразу відзначити, що РФ застосовує маніпулятивні технології засобів масової комунікації, характерною особливістю яких є часткове або повне запозичення з пропагандистських кліше й прийомів часів Російської імперії або Радянського Союзу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні війна між Україною та РФ перебуває на стадії військової ескалації, а це означає, що РФ використовує комбіновані форми гібридної війни, зокрема основним напрямом залишаються політичні й соціальні технології деструктивного характеру та маніпулювання свідомістю населення на захоплених територіях.

Гібридна війна складається з комплексу технологій інформаційного й психологічного впливу, які спрямовано на трансформацію стану масової та індивідуальної свідомості й психологічного самоусвідомлення громадян конфліктуючих сторін. Маніпулятивні інформаційні технології гібридної війни складаються з маніпулятивно-пропагандистських компонентів інформаційно-психологічної зброї, спрямованих на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезаптацію спротиву агресії.

У 2014 р. відбулась анексія Криму. Відкрита окупація Сходу України супроводжувалася застосуванням маніпулятивних гібридних технологій, коли російська сторона використала інформаційну зброю із залученням масиву технік і прийомів інформаційної агресії. Інформаційна сфера

України стала об'єктом атак із боку РФ та виявилася найбільш уразливою в безпековому секторі.

На думку Т. Ісакової, ми стали свідками того, як задовго до прибуття «зелених чоловічків» було розпочато сплановану інформаційну війну й обробку населення. Друковані, теле- та радіо-медіа здійснювали системне та інтенсивне насичення інформаційного простору дезінформацією. Значне місце в цьому процесі відведено інтернет-ресурсам. Створено квазіреальність, у якій активну роль відіграли як політичні діячі, так і представники культури й техніки, які користувалися заслуженим авторитетом. Впливаючи своїми поглядами на пересічних громадян, вони спонукали населення провести та взяти активну участь у так званому референдумі й уключенні Криму й Севастополя до складу Російської Федерації [5, с. 75].

Отже, після руйнування інформаційного простору України відбулася російська агресія у 2014 р. проти України, анексія Криму та захоплення українських територій у 2022 р.

Більшість сучасних дослідників гібридної війни, визначаючи певні її особливості, особливу увагу звертають на інформаційний компонент. Справа в тому, що попереду збройної агресії («зелені чоловічки», «ввічливі люди» та ін.) просувається інформаційна підготовка населення території, яке планується захопити, та знищуються всі ознаки незаконності такого втручання, як-от: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона», «возз'єднання Криму». Окремо підсилюється чуттєва негативна характеристика противника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр» та ін.

Усвідомлення необхідності й непересічної важливості впливу гібридних технологій на свідомість громадян також приходить, коли починаємо аналізувати комунікаційну діяльність. Саме комунікаційна діяльність як складова частина гібридної війни передбачає масований психологічний вплив через емоційний, а не логічний, розумовий спосіб донесення інформації до громадян. У цьому випадку мається на увазі зміщення акцентів і сутності інформаційного повідомлення на форми комунікаційної взаємодії, де основними завданнями є пошук ефективних шляхів такої подачі споживачам, формування потрібних асоціацій та образів у свідомості громадян [10, с. 143].

Фактично сьогодні протилежна сторона зазначає, що маніпулятивні свідомісні технології почали застосовуватися ще з 2006–2007 рр. Перші спроби створення симуляції реальних подій та донесення до громадян за

допомогою цілого комплексу інформаційних каналів продемонстрували свою впливовість і важливість, наприклад «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розіп'яті хлопчики», порушення міжнародних норм і використання заборонених видів озброєння тощо. Усі ці приклади симуляції спрямовані на те, щоб замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер триваючого конфлікту штучно створеними «інформаційними фантомами», які йдуть на користь агресору [2, с. 3].

Аналізуючи російські інформаційні технології, можемо відразу побачити характерну особливість їх побудови: усі вони або частково, або повністю запозичені з пропагандистських кліше та прийомів часів Російської імперії або Радянського Союзу.

Нинішня російсько-українська війна названа гібридною, підтвердження чого – те, що протистояння російській агресії й впливу в різних сферах відбувається не лише на лінії фронту, а й на всій території України. Елементами гібридної війни давно є пропаганда, в основу якої покладено відкриту брехню, маніпуляції та підміну понять, заперечення самого факту війни та участі РФ у ній; звинувачення України у власних злочинах, викривлення фактів української історії; торговельно-економічний тиск та енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки й спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру [9].

Інформаційний фронт у сучасних умовах є одним із вирішальних факторів переможного варіанта для України. Можна констатувати, що інформаційний фронт складається з комплексу технологій інформаційного й психологічного впливу та протидії, які спрямовані на трансформацію стану масової й індивідуальної свідомості, а саме таких як:

- інформаційна робота керівництва Української держави, регіональної влади, громадських та політичних діячів;
- інформаційно-дипломатичний фронт;
- інформаційно-психологічні спецоперації; інформаційно-пропагандистські кампанії;
- кампанії протидії дезінформації й фейкам;
- інтернет-ЗМІ, ютуб-канали, виступи експертів із їхніми висновками та коментарями;
- віртуальний простір (соціальні мережі) як середовище для акумуляції інформаційної агресії й протидії їй.

На думку С. Корсунського, об'єктивні дані свідчать, що перший раунд інформаційного протистояння протягом 50 днів війни Україна виграла. Відкритість, високий професійний рівень організації інформаційної кампанії Офісом президента, Міноборони, МЗС та українськими

журналістами, готовність і вміння відстоювати нашу позицію у світових ЗМІ, активно працювати в соціальних мережах – усе це в українському «меню» виявилось значно «смачнішим», ніж нескінченна й відверта брехня кремлівської братії агітаторів і пропагандистів. Удале поєднання ефективних дій наших Сил оборони з належним інформаційним супроводом значно знизило мотивацію російських військовослужбовців до війни проти України. Про якісь конкретні цифри зараз говорити ще зарано, але високий коефіцієнт побічних утрат у лавах противника (дезертирство, самостріли тощо) свідчить сам за себе [11].

Починаючи з перших днів березня, український президент чи не щодня спілкується за допомогою відеозв'язку зі знаковими іноземними аудиторіями, – виступає перед національними парламентами, на майданчиках типу зустрічей НАТО чи країн ЄС, а також великих культурних і громадських заходах.

Крім того, є в арсеналі інформаційної боротьби українського президента спічі, націлені на вітчизняну аудиторію. У підсумку, загальна кількість подібних виступів, звернень В. Зеленського сягне сотні.

Експерти зазначають, що офіційний Київ зробив виступ глави держави одним з ефективних інструментів дипломатичного впливу на колективний Захід. Зеленський своїми промовами зумів скоригувати в позитивний для України бік суспільні та політичні настрої в деяких із тих країн, які спочатку прохолодно ставилися до теми війни.

Водночас комунікація керівників областей і міст залишається на рівні популістичних заяв, своєрідних «звітів» про роботу, метою яких є не інформаційний супровід роботи, не інформаційна протидія ворожій інформації, а рекламування своєї діяльності, перенасичення інформаційних повідомлень особистими досягненнями та ігнорування елементарними складовими частинами інформаційної гігієни. Рейтинги, вибори, популізм не зникли з державницького й інформаційного простору. Трагічні наслідки руйнування Миколаївської ОДА та бомбардування м. Баштанки спричинені в тому числі непродуманою інформаційною політикою регіонального керівництва. Популізм і недосвідченість – це сучасний тренд, на жаль.

Актуалізується наразі й проблема ведення ефективних пропагандистських кампаній та необхідності вироблення відповідної інформаційної стратегії й тактики на державному рівні.

У такій ситуації дієва стратегія української влади та суспільства щодо протидії інформаційній агресії повинна містити два базові напрями:

1) створення власного формату конструктивного міфодизайну всередині України. На практиці це означає створення власних конструктів,

наративів, світоглядних і ціннісних установок, пов'язаних із західною цивілізацією та роллю України в політичному й історичному дизайні Європи, формуванням нових національних ідентичностей у формах української історії, української музики, українського кіно тощо [6, с.159];

2) ігнорування інформаційно-терористичних атак російських ЗМІ, натомість продукування власних атак на інформаційний простір ворога та створення йому історичних конструктів, які б спричинили деміфологізацію історичної спадщини агресора й не дали змоги монополізувати інформаційний простір України [6, с. 159];

3) успішне протистояння російському пропагандистському наступу можливе у випадку створення правдивої рамки/фрейму інтерпретації історичних, політичних подій, експертних думок, лідерів громадської думки, відомих представників сучасного українського шоу-бізнесу, які, у підсумку, повинні знецінити всі зусилля одноманітної російської пропаганди;

4) розроблення ефективної моделі культурно-інформаційної протидії, зокрема у вигляді системних асиметричних атак із використанням методів та прийомів і ментально-психологічного протистояння.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, тривалий комунікаційний вплив, в арсеналі якого присутні методи інформаційно-політичних технологій, продемонстрував важливість використання елементів протидії в інформаційній війні. Причому треба не лише спростовувати сфальсифіковані події, новини, а також розробляти методи протидії й формувати свідомісний інформаційний простір агресора. Російська Федерація безпосередньо чи через контрольовані нею інформаційні канали надалі використовуватиме маніпулятивні інформаційні компоненти політичних технологій.

Наразі російсько-українська війна спричинили не лише людські, матеріальні, а й морально-психологічні втрати для України. На думку автора, для подолання поразок, прорахунків і недоліків потрібно створити адекватну програму дій у відповідь на інформаційні дії агресора й намагатися протидіяти не лише у військовому контексті, а й інформаційному, притому поєднуючи їхні методики та засоби. Отже, можемо зазначити, що проведена інформаційно-пропагандистська кампанія із залученням російських спецслужб, застосування широкого спектра дезінформаційних заходів спричинили потужний деструктивний вплив на свідомість громадян України, місцеве населення Криму й

суміжних територій, що сприяло формуванню їхнього позитивного або нейтрального ставлення до акту агресії та перетворилося на чинник загрози національній безпеці Української держави.

Прогнозуючи затяжний характер війни, її позиційність, наростання інформаційного впливу агресора, можемо спрогнозувати зростання активності РФ в інформаційному просторі й збільшення рівня інформаційних загроз нашій державі. Відповідно, пошук результативних шляхів протидії російській інформаційній експансії, насамперед випереджувального характеру, разом із дотриманням норм інформаційної гігієни як пересічного громадянина, так і управлінського складу.

У контексті вищезазначеного, потребує змін також система інформаційного захисту, як і більшість елементів системи забезпечення національної безпеки.

Дискурс гібридної війни є війною наративів, систем, смислів, цінностей, ідеологічних конструктів. Тому Україна може відбутися лише як система мобілізаційних проєктів, у тому числі мобілізації інтелектуальних ресурсів на протидію російській агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутченко, М. Міцні слова Зеленського. Хто пише тексти звернень президента України і як вони змінюють ставлення Заходу до країни та війни URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/hto-pishe-teksti-zelenskomu-i-yak-voni-zminyuyut-stavlennya-svitu-do-nas-novini-ukrajini-50243536.html>
2. Горбулін, В. (2015). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, *Дзеркало тижня*, № 2 (24 січня), с. 3.
3. Головкин, В. В. (2015). «Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.)», *Український історичний журнал*, вип. 3 (№ 522), с. 176–193.
4. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп. (2016) / за заг. ред. А. Баровської, Київ: НІСД, 109 с.
5. Ісакова, Т. О. (2015). «Маніпулятивні технології Російської Федерації під час анексії Криму: особливості застосування», *Стратегічні пріоритети*, вип. 37, с. 74–82.
6. Ніколаєнко, Н. О., Комарчук, О. О. (2021). Засоби масової комунікації як детермінанти гібридної війни: монографія, Миколаїв: НУК, 220 с.
7. Корсунський, С. Інформаційна складова війни: як Росія намагається послабити підтримку Заходу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyuna-viyna-rosiyskuu-vplyv/31811302.html>
8. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова? (2014). *Національна безпека і оборона*, № 5–6, с. 3–5. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD148-149_2014_ukr.pdf
9. Світова гібридна війна: український фронт (2017). Київ: НІСД, 496 с. [online] Доступно: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (дата звернення: 22.05.2019).

10. Сишук, О. А. (2015). 'Інформаційно-психологічний компонент «гібридної» війни', *Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть*: тези міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, с. 143–147.

11. Снегирьов, Д. Не стати «корисним ідіотом»: як протидіяти інформаційним спецопераціям РФ. URL: https://uainfo.org/blognews/1654866279-ne-stati-korisnim-idiotom-yak-protidiyati-informatsiynim.html?_utl_t=fb&fbclid=IwAR0mGwRFUt8VV5wQsttWKzelDI3Pwp3mA8LTaO3YKS3B7UjuWjTjGBU58KQ

REFERENCES

1. Butchenko, M. Mitsni slova Zelenskoho. Khto pyshe teksty zvernennya prezidenta Ukrainy i yak vony zminiuyut stavlennia Zakhodu do krainy ta viiny. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/hto-pishe-teksti-zelenskomu-i-yak-voni-zminyuyut-stavlennya-svitu-do-nas-novini-ukrajini-50243536.html>

2. Horbulin, V. (2015). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, *Dzerkalo tyzhnia*, № 2 (24 січня), p. 3.

3. Holovko, V. V. (2015). 'Ukraina v umovakh antyterrorystychnoi operatsii ta rosiiskoi zbroinoi ahresii (2014 r.)', *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, vyp. 3 (№ 522), p. 176–193.

4. 'Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydii: analit. dopovid, 2016 / za zah. red. A. Barovskoi, Kyiv: NISD, 109 p.

5. Isakova, T. O. (2015). 'Manipuliatyvni tekhnolohii Rosiiskoi Federatsii pid chas aneksii Krymu: osoblyvosti zastosuvannia. *Stratehichni priorytety*, vyp. 37, p.74–82.

6. Nikolaienko, N. O., Komarchuk, O. O. (2021). *Zasoby masovoi komunikatsii yak determinanty hibrydnoi viiny: monohrafiia*, Mykolaiv: NUK, 220 p.

7. Korsunskyi, S. 'Informatsiina skladova viiny: yak Rosiia namahaietsia poslabyty pidtrymku Zakhodu. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiynaviyna-rosiyskyu-vplyv/31811302.html>

8. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку події. Аналітична доповідь Тsentru Razumkova, (2014). *Natsionalna bezpeka i oborona*, № 5–6, p. 3–5. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD148-149_2014_ukr.pdf.

9. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front (2017), Kyiv: NISD, 496 p. [online] Dostupno: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (data zvernennia: 22.05.2019).

10. Syshchuk, O. A. (2015). Informatsiino-psykholohichniy komponent «hibrydnoi» viiny. *Ukraina v systemi zmin paradyhmy svitoporiadku KhKh–KhKhI stolit: tezy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kyiv: Kyivskyi un-t im. B. Hrinchenka, p. 143–147.

11. Snehrov, D. Не стати «корисним ідіотом»: як протидіяти інформаційним спецопераціям РФ. URL: https://uainfo.org/blognews/1654866279-ne-stati-korisnim-idiotom-yak-protidiyati-informatsiynim.html?_utl_t=fb&fbclid=IwAR0mGwRFUt8VV5wQsttWKzelDI3Pwp3mA8LTaO3YKS3B7UjuWjTjGBU58KQ

Матеріал надійшов до редакції 16.05.2022 р.